

Yazar: Erdal Gezik

Beyit (Beyıt / Beyite) (Dersim Alevi Geleneği [Raa Haqi])

Yayın Tarihi: **15 Nisan 2026**

Özet

Beyite (ya da Beyıt), Raa Haqi inancında ibadet sırasında okunan şiirlerin genel adıdır. Bu şiirler, ritüelin türüne, icracının konumuna ve cem bağlamına göre farklılaşmaktadır. Raa Haqi geleneğinde Beyite üç ana türde ele alınmaktadır: Kılâmê Haqiye, Beyit ve Deyiş. Kılâmê Haqiyeler derviş cemlerinde, Beyit ve Deyişler ise pir cemlerinde söylenmektedir.

Kılâmê Haqiye, dervişler tarafından ibadet esnasında kendiliğinden söylenen, kutsal ziyaretlere doğrudan seslenen ve ritüelin ruh hâline bağlı olarak ortaya çıkan sözlü ifadelerdir. Beyitler, kutsal ziyaretlerin müdahalesiyle gerçekleştiğine inanılan mucizeleri, felaketleri veya topluma yol gösteren öğütleri konu edinen dini destanlardır ve içeriklerine göre üç gruba ayrılmaktadır. Deyişler ise tamamen Türkçe olup, daha çok 20. yüzyıldan itibaren Pir Sultan Abdal, Hatayi, Nesimi ve Bektaşî geleneğinden alınan şiirler aracılığıyla Raa Haqi repertuarına girmiştir.

Bu sınıflandırma, Beyite geleneğinin yalnızca şiirsel bir ifade biçimi değil, aynı zamanda ritüel, hafıza ve kutsalla kurulan ilişkinin temel taşıyıcılarından biri olduğunu göstermektedir.

Beyite Türleri ve Ritüel Bağlıları [1]

Kılâmê Haqiye

Kılâmê Haqiye, dervişler tarafından ibadet esnasında kendiliğinden ve genellikle bir defaya mahsus olarak okunan kutsal deyişlerdir. Bu deyişlerde, başta Duzgı ve Xızır olmak üzere kutsal ziyaretlere doğrudan seslenilmekte; keramet gösterebilmeleri için yardıma çağrı yapılmaktadır. İfade biçimleri yalvarma, tehdit ya da meydan okuma arasında değişebilmekte; Kılâmê Haqiyeler saz ya da tanbur eşliğinde Kırmancı veya Kurmancı olarak icra edilmektedir. Dervişlerin bu deyişleri Türkçe söylediklerine dair bir örneğe rastlanmamıştır.

İbadet sonrasında dervişler tarafından hatırlanamamaları, 1938 sonrası derviş sayısının hızla azalması ve derviş cemlerinin 1960'lı yıllardan itibaren yapılmaması nedeniyle Kılâmê Haqiyelerin sistematik biçimde derlenmesi mümkün olmamış, bu durum büyük ölçüde unutulmalarına yol açmıştır. Günümüzde yaşayan dervişler, bu deyişlerin ibadet anındaki dervişin ve cem sırasında hazır bulunanların ruh hâllerine bağlı olarak ortaya çıktığını, bu nedenle ibadet dışında okunmalarının mümkün olmadığını belirtmektedir. Günümüze ulaşan sınırlı sayıdaki Kılâmê Haqiye ise derviş cemlerine katılanların hafızalarında kalan örneklerden oluşmaktadır.

Asparê taye kimeti asparo
Duzgın rameno, mordemi neverdano
Bêro comerdeni, no nazliyo
Xatire xo mın u simara neman
De bê, de bê, bê hawar Wayıro
De bê, de bê, bê hawar Wayıro

(Gelen at dorudur / Süvarisi Duzgıdır, kimseyi sahipsiz bırakmaz / Nazlıdır, dua edin bizlere gücenmesin / Hatırı bizlerde kalmasın / Gel de gel de gel Sahibimizsin / Gel de gel de gel Evliyamızsın)

Beyitler ve Deyişler

Günümüzde çoğu zaman birbirlerinin eş anlamlıları olarak kullanılmalarına rağmen, Raa Haq geleneğinde Beyit ve Deyiş farklı anlamlar taşımaktadır. Beyitler, dini destan niteliği taşıyan şiirlerdir ve içeriklerine göre üç ana gruba ayrılmaktadır.

Birinci grupta, bir kişinin başından geçen bir olayın, kutsal ziyaretlerin (jiare) yardımıyla mucizevi biçimde olumlu bir sonuca ulaşmasını konu edinen beyitler yer almaktadır. Silo Feqır beyiti, bu türün bilinen ve yaygın örneklerinden biridir.

“Way de wurze wurze Silo sodıro

Lawo no Belukbaşı ame ez berdu Mose buro

Mı niyada ke niştoro ostorê qıre kimêt rameno ververê miro

Herme huyê raşyt serde mı kêmalde niyada bıra Bozatlu Xızıro

Vake: Silo nine dest-paê to giredê to benê koyt Silo feqırro?

Mı va: Zerrê mı na kafırta terseno huske soyna mı vilê mı danê puro

Vake: Mıxenet! Horê efkar meke sata tengede lewê tode hazıro”

(Eyvah eyvah uyan Süleyman sabahtır / Seni Mose'den aşağı götüren Bölükbaşdır / Yanımda yürüyen süvarili kırattır / Sağ omuzumdan cemaline baktığımda gördüm ki / Kardeşim Bozatlı Hızırdır / Sordu: Süleyman ellerin kolların bağlı, nereye böyle? / Dedim: bana iftira edilmiş, kafirler kellemi alacak diye korkuyorum / Dedi: Muhannet! Korkma, dar saatte yanındayım)

İkinci grupta, bir kişinin başından geçen ve kutsal ziyaretlerin (jiare) hiçe sayılması sonucu meydana geldiğine inanılan felaketleri konu edinen beyitler yer almaktadır. Bu tür beyitler, söz konusu olayların unutulmaması ve ibret olarak kuşaktan kuşağa aktarılması amacıyla söylenmektedir. Çığê Xane Jivan anlatısı, bu türün bilinen örnekleri arasında yer almaktadır.

“Ğancıye cor yeno vana khalo hayde şime ğane cori

Khal vano mıde çien phonc qurşı pere ğani

Vano khalo mıke tora phonc qurşı gureti

Çı derde hore dermakeri

Khal vano ğanci tore nusno deftero xêr

Ğanci khal ceno beno ğane cor

Ozet xızmeta khal de niadano

Khal koye Jivanere amr keno

Çığ yeno bine ğane ceri vezono ser

Khal vano ğanci reye tevera niade

Kotra yeno veng u jivane

Ğanci beno tever çı niado

Koye Jivane ra çığ ama, bine ğane ceri vetero ser

Ganci dano zonine hore vano çığ amo

Bine gane ceri veto ser, ez sekeri laze mıno ki tey

Khal vano ğanci tore nusno deftero ğer

Mı piye bojiye laze to gurreto kerdo bine servere çever”

(Yukarı hanın sahibidir ihtiyarı davet eden / İhtiyardır; Beş kuruş han param yoktur diyen / Yukarı hanın sahibir; Senin beş kuruşunu hangi derdime derman eyleyem / İhtiyardan hancıya duadır “hayırlı kapılar açıla” / Han da ağırlanan İhtiyar, hizmette kusur etmeyen hancı / Aşağı hanın altını üstüne çeviren Zigana’dan kopan çığ / Bak bakalım hancı dışarıdan gelen gürültü de neyin desı diyen ihtiyar / Dünyalar başıma; aşağı han kar duman / Ordakilerden biri de benim oğlan / Korkma hancı, sana açılmış hayırlı kapı / Oğlunu korudum, git al kapının eşiğinde)

Üçüncü grupta, topluma öğüt ve nasihat veren, yol gösterici nitelikteki beyitler yer almaktadır. Bu tür beyitler, en yaygın grup olmaları nedeniyle genellikle kim tarafından söylendikleri bilinen şiirlerdir. Sey Qaji’nin “dewe dewe” beyiti, bu türün bilinen örneklerinden biridir.

“Jela zeng u zerde wayire Heyderana

Harşıya murodi yegliya wayire Demenano

Khalmem Khalferat wayire Alan u Arezano

Kemere Duzgını qonağe werte Kuresano

Hewse dewa Kureş paga piy u khalıkano

Horiya Xızır’i qapiya murodano

Xızır`e denguz u deryayi sere kelek u gedigano

Çıme Muzır Bavayi wayire Avasano

Nisane Oli Mehemed`i kare uzaxano

Ewlaye Tewaşıye wayire Bilezano

Bağıra Sıpiye mılakete des u dı koano

Gola Bugere şundore Şexsen u Desimano

Khalo Sıpe rındo wayire Çarekano

Sarre Dolu Bavayi wayire Avasano

Sarre Sulvıs Bavayi werte Xurmeçkano

Hopa Şeğank’i wayhire Şıxankano

Şıx Delil Berxeyca wayire Pilvankano

More şıay perskene wayike Kudano

Sulta Padisa rındo wayite Mıluzano

Dêse Muxındiy dêso kano wayire Seydano

Ali Doşt perskena wayire Xırancıkano

Çewres ospore Qelxeru baş koye sero Şexano

Ewliyaye Kistim`i uluye uluyano

Sey Sovin`i perskene wayire ma Qajıyano

Dundıl`a Hezret Eli koye werte Wusıvano”

(Sarı buseli Jele Haydaranların sahibidir / Muratların melekesi Harşı Demenanların sahibidir / Kalmem ve Kal Ferhat Alanların ve Arezyanların sahibidir / Duzgı Ziyareti Kureşanlıların arasındadır / Kureşin mekanın atalarımızın merkezidir / Hızır ‘ın Hurisi murad kapısıdır / Hızır ise denizlerin ve fırtınaların efendisidir / Munzur Baba gözeleri Abasanların sahibidir / Ali ve Muhameddin nişanlarıdır ocaklar / Tewsaniye Evliyası Bilezanların sahibidir / Beyaz Bağır 12 dağın melekesidir / Buyer gölü Sexsan ve Desimanların sınırır / Beyaz Evlia hayırlıdır, Çarekanların sahibir / Dolu Baba Abasanların koruyucusudur / Sulvıs Baba Xurmeceklilerin sınırları dahilidedir /Siyenk çeşmesi Şıxanlıların sahibidir / Şıx Delil Berhican Pilvenklilerin sahibidir / Siyah Yılanı sorarsan Kuduların sahibidir / Sultan Padisa hastır Mıluların sahibidir / Muxundu duvarı evveldir Seydulrın evliyasıdır / Ali Dost u sorrasan Xıranlıların atasıdır / Kırklar dağının kırk süvarisi Şexanların üstünde dir / Kistim evliyası uluların ulusudur / Sey Sabun ise biz Gajıyanların atasıdır / Hazireti Ali'nin Düldülü Yusufanların sınırında ki dağdır)

Deyişler

Deyişler, tamamen Türkçe olarak icra edilen ve daha çok 20. yüzyıldan itibaren Raa Haq inanç geleneğine dâhil olan şiirlerdir. Bu deyişler, ağırlıklı olarak Pir Sultan Abdal, Hatayi ve Nesimi gibi Alevi-Bektaşî edebiyatının kurucu figürlerine, ayrıca Bektaşî geleneğine ait şiir repertuarına dayanmaktadır. Raa Haq bağlamında deyişler, yerel dil ve ritüel merkezli sözlü anlatım biçimlerinden farklı olarak, daha geniş Alevi-Bektaşî edebi havzasıyla kurulan tarihsel ve kültürel etkileşimin bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Bu yönüyle deyişler, Raa Haq geleneğinde süreklilik ile dönüşüm arasındaki ilişkiyi görünür kılan önemli bir sözlü aktarım alanı oluşturmaktadır.

Gulbeng / Gulvang (Gulveng)

Dersim Aleviliği (Raa Haqi) bağlamında *Gulvang/Gulveng* ve *Gulbeng* olmak üzere birbiriyle ilişkili ancak farklı anlamlara sahip iki terimle karşılaşılmaktadır. *Gulvang* ya da *Gulveng*, kelime anlamı itibarıyla “gırtlaktan çıkan ses, yankı” anlamına gelmektedir. Bu kullanımda *gul*, gırtlak (*gule/guli*), *veng* ise doğrudan “ses” anlamını taşımaktadır. Kavram, pirin cem sırasında yüksek sesle ve ritmik biçimde okuduğu dua ve hitapları ifade etmektedir.

Gulbeng ise “halka durmak” anlamına gelmektedir. Cem erkânı bağlamında kullanılan “*Cem de gulbenge vinitene*” ifadesi, pirin huzurunda halka şeklinde durmayı ifade etmektedir. Bu çerçevede *gulvang* ile *gulbeng*, aynı merasimin birbirini tamamlayan iki unsurunu oluşturmaktadır: Pirin sesli olarak okuduğu dualar (*gulvang*) eşliğinde, taliplerin halka hâlinde duruşu (*gulbeng*).

Bu işlevsel ve ritüel yakınlık nedeniyle, zamanla kavramlar arasındaki anlam ayrımı büyük ölçüde silikleşmiştir. Günümüzde *gulbeng* terimi, cem erkânı sırasında pir tarafından okunan duaları ifade etmek üzere yaygın biçimde kullanılmaktadır.

Sonuç

Beyite / Beyit geleneği, Dersim Aleviliği (Raa Haqi) inanç dünyasında ritüel icrası, dinsel otoritenin kurulma biçimleri ve kolektif hafızanın aktarımı arasında kurulan bütünlüklü ilişkiyi görünür kılmaktadır. Bu gelenek, yalnızca estetik ya da şiirsel bir anlatım alanı değil; inancın sözlü olarak üretilmesi, meşrulaştırılması ve kuşaktan kuşağa aktarılmasını sağlayan temel bir ritüel mekanizma olarak işlemektedir.

Kılamê Haqiyeler, derviş merkezli yapılarıyla ritüelin anlık, deneyimsel ve doğrudan kutsalla temas eden boyutunu temsil etmektedir. Bu deyişler, önceden sabitlenmiş bir metin aktarımına değil, ibadet anında ortaya çıkan ruh hâline ve dervişin kutsal varlıklarla kurduğu ilişkiye dayanmaktadır. Bu yönüyle Raa Haqi geleneğinde ritüel otorite, soyut bir öğretiye ya da yazılı bir kanona değil, ibadet sırasında kurulan deneyimsel ve performatif ilişkiye dayalı olarak şekillenmektedir.

Beyitler, mucize, felaket ve öğüt anlatıları aracılığıyla inançsal bilgiyi tarihsel olaylar, mekânsal hafıza ve kutsal ziyaretlerle ilişkilendirmektedir. Bu anlatılar, bireysel deneyimleri kolektif bir hafıza alanına dâhil ederek, toplumsal belleğin sürekliliğini sağlamaktadır. Beyitlerin anlatı gücü, yaşanmış olayların kutsal müdahale ile anlamlandırılması üzerinden, ahlaki ve inançsal sınırların yeniden üretilmesine hizmet etmektedir.

Deyişler ise, daha geç bir dönemde Raa Haqi geleneğinin geniş Alevi-Bektaşî edebî

havzasıyla kurduğu tarihsel ve kültürel etkileşimi yansıtmaktadır. Türkçe icra edilen bu şiirler, Raa Haqi'nin yerel, dil merkezli sözlü anlatım biçimleri ile daha geniş bir Alevi-Bektaşî repertuarı arasındaki geçiş alanını temsil etmektedir. Bu yönüyle deyişler, geleneğin dönüşüm kapasitesini ve dış etkileşimlerle kurduğu sürekliliği görünür kılmaktadır.

Gulvang/Gulveng ve Gulbeng kavramlarıyla ifade edilen dua, ses ve halka düzeni ise Beyite geleneğinin ritüel mekân içindeki icrasını tamamlayan temel unsurlar olarak öne çıkmaktadır. Pirin sesli ve ritmik hitabı ile taliplerin halka hâlindeki duruşu, sözlü ifadenin bedensel ve mekânsal düzenlemeyle bütünleştiği bir ritüel alan yaratmaktadır.

Bu çok katmanlı yapı, Beyite / Beyit geleneğinin Raa Haqi inanç dünyasında yalnızca sözlü bir edebiyat formu olarak değil; ritüel otorite, kutsalla ilişki ve kolektif hafızanın birbirini beslediği merkezi bir inanç pratiği olarak işlediğini ortaya koymaktadır.

Sonnotlar

[1] Editoryal Not: Bu madde, Erdal Gezik ve Hüseyin Çakmak'ın Raa Haqi - Riya Haqi / Dersim Aleviliği İnanç Terimleri Sözlüğü (Ankara: Kalan Yayınları, 2010) adlı çalışmasında yer alan ilgili madde temel alınarak hazırlanmış; söz konusu yayının yazarları tarafından gözden geçirilmiş ve güncellenmiş hâlidir.

Kaynakça & İleri Okumalar

Bayrak, Mehmet. 1997. "Orta Anadolu Alevilerinin Kürtçe Ayet ve Beyitleri." Bîrnebûn 2.

Comerd, Munzur. 1991. "Kılamkarêde Kırmancıye Devrê Dîl." Berhem 3: 30-35.

Comerd, Munzur. 1991. "Tayê Çeküye Kîlmi." Berhem 3: 36-38.

Comerd, Munzur. 1993. "Bava Hesenê Kolu Venga Heqi Dano." Berhem 6/7: 91-96.

Cengiz, Daimi. 1996. "Davut Sulari ra jü Kılama Heqiye." Ware 9: 26.

Çakmak, Hüseyin. 2006. "Dersim İnanıcı Raa Haq'da Gulveg, Gulbenge (cem) ve deyişler." Munzur 25/26: 4-37.

Çakmak, Hüseyin. 2007. "Raa Haq İnancında 'Ölüm' ile İlgili Gelenek ve Ritüeller", Munzur sayı 27/28, s. 59-71.

Çakmak, Hüseyin. 2014. "Dersim İnancı Raa Haq'da *Gulveng, Gulbenge* (Cem) ve Deyişler." *Munzur* 25/26: 4-37.

Eli, Bra. 1993. "Werte Hard U Asmeni de Jümae" *Ware* 5: 13.

Gezik, Erdal, and Hüseyin Çakmak. 2010. *Raa Haqi - Riya Haqi / Dersim Aleviliği İnanc Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Kalan Yayınları.

Malmîsanij. 1997. "Çend Zewti u Du'a yê Ma." *Berhem* 7: 23-30.